
ANNALS
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XXI, 2

SECTIO K

2014

Wydział Politologii UMCS

WALDEMAR PARUCH

*Myśl polityczna formacji piłsudczykowskiej
w Polsce (1926–1939) – cechy podstawowe*

Political thought of the Pilsudskites' formation
in Poland (1926–1939) – the main features

ABSTRAKT

Artykuł jest analizą cech obozu piłsudczykowskiego z zakresu myśli politycznej na czterech płaszczyznach. Pierwsza – ustalono oddziaływanie syndromu autorytarnego na działalność ideotwórczą zwolenników i następców Józefa Piłsudskiego. Druga – przeanalizowano najważniejsze cechy piłsudczykowskiej ideologii. Trzecia – poddano ocenie model organizacyjny i funkcjonalny obozu piłsudczykowskiego. Czwarta – opisano model koncepcyjno-programowy obozu piłsudczykowskiego.

Słowa kluczowe: Druga Rzeczpospolita, autorytaryzm, piłsudczycy, myśl polityczna, system polityczny

SYSTEMOWE UWARUNKOWANIA PROBLEMU

Celem artykułu jest konkretyzacja głównych cech myśli politycznej (teorie polityczne, ideologia, koncepcje/doktryny, programy) formacji piłsudczykowskiej rządzącej w Polsce w latach 1926–1939 z wykorzystaniem syndromu autorytarnego, jako propozycji modelu analitycznego, oraz danych źródłowych niezbędnych do dokonania wyjaśnień. Wyznaczenie takiego celu wynikało z dwóch przesłanek odnoszących się do tytułowego problemu. Pierwsza – analizy dominujące w politologicznym piśmiennictwie naukowym są prowadzone w oderwaniu od faktów źródłowych oraz studiów historycznych. W licznych opracowaniach trudno znaleźć efekty autorskich studiów

źródłoznawczych, bowiem badacze prawdopodobnie ich nie przeprowadzili, a ograniczyli się do formułowania teoretycznych uogólnień, niekiedy bardzo wartościowych, np. Milan W. Svoblik [Svoblik 2012: 477–493], lecz często odrzucanych przez historyków. Druga – trudno zaakceptować pogląd, że systemy polityczne istniejące w czasach najnowszych można podzielić dychotomicznie na demokratyczne i niedemokratyczne, za podstawę dociekań naukowych biorąc kryteria właściwe dla demokracji w jej współczesnej interpretacji, a nie naturę polityki jako zjawiska społecznego. Klasyk badań nad dyktaturami – Juan J. Linz [Linz 2000: 159–262], wskazywał na odmiennosć totalitaryzmu i autorytaryzmu, ale następnicy badacze zaczęli zamazywać tę granicę, opisując w sposób niemal zbiorowy tzw. reżimy niedemokratyczne, zamiast oprzeć badania nad autorytaryzmem na wynikach analiz historycznych [Brooker 2000: 59–187; Brownlee 2007: *passim*]. Za wyjątek możemy uznać opracowanie *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944* [Oberländer 2001: *passim*]. Gruntowne studia z zakresu historii wykazały brak istotnych filiacji między myślą polityczną właściwą dla formacji autorytarnych i totalitarnych. Dokonywanie recepcji niektórych programów faszystowskich lub komunistycznych nie powinno być traktowane jako uzasadnienie tezy o pokrewieństwie między dyktaturami a totalitaryzmem. Jest to rozumowanie błędne, co najpełniej możemy zauważyć w odniesieniu do regionu Europy Środkowej, gdzie zaprowadzono zarówno porządek autorytarny, jak i ład totalitarny proveniencji obcej – rosyjskiej lub niemieckiej.

Taka postawa metodologiczna przynosi trzy brzemienne i niepożądane skutki: 1) zaliczanie totalitaryzmu i autorytaryzmu do jednej grupy, co sugerowałoby istnienie między państwami tego typu zbieżności ideologicznych, koncepcyjnych i programowych oraz w odniesieniu do modelu polityki; 2) definiowanie autorytaryzmu w sposób negatywny, czyli wskazywanie cech, których nie posiada, a są one właściwe dla demokracji; 3) wprowadzanie do dyskursu naukowego takich nieostrych pojęć, jak reżimy hybrydowe, demokracja i dyktatura ułomna [Bogaards 2009: 399–423]. Błędy z zakresu politologii teoretycznej przynoszą następstwa widoczne w politologii stosowanej, co możemy zauważyć chociażby w opisywaniu rzeczywistości politycznej w Federacji Rosyjskiej, na Białorusi lub w państwach arabskich.

Natomiast uznanie w czasach najnowszych autorytaryzmu za modelową organizację przestrzeni publicznej, alternatywą dla demokracji i totalitaryzmu, wymusiło konieczność dociekań i refleksji naukowej nad jej cechami konstytutywnymi [Paruch 2008: 274–281; Borejsza 2000: *passim*; Bartyzel 2008: *passim*]. Z badań źródłowych konkretnych przejawów występowania dyktatur w XX wieku, dokonanych na trzech płaszczyznach – systemu, myśli i polityki – możemy sformułować zręby wiedzy teoretycznej, będącej zespołem wniosków wynikających z przesłanek oraz popartych argumentami zaczerpniętymi z faktów źródłowych. Fenomen polityczny autorytaryzmu jest nacechowany przez syndrom złożony z siedmiu elementów: 1) suweren jednostkowy (dyktator) lub zbiorowy (specjalna tajna lub jawna rada) jako podstawowa instytucja władzy państwowej; 2) wojskowy zamach stanu klasycznym sposobem przejęcia władzy w państwie; 3) formuła legitymizacji władzy państwowej oraz towarzyszący jej

„dramat legitymizacji” po śmierci dyktatora; 4) limitowana autonomia społeczeństwa, wyrażająca się przede wszystkim w depolityzacji społeczeństwa, wzroście wpływów państwa na życie społeczne oraz zachowaniu sfer autonomicznych; 5) konsolidacja władzy państwowej; 6) tradycjonalistyczny ład aksjologiczny; 7) obóz autorytarny skonfliktowany z innymi podmiotami politycznymi.

Definiując autorytaryzm z wykorzystaniem syndromu autorytarnego, możemy zauważyć, że dwa jego składniki (pierwszy i siódmy) mają nie tylko wyraźny kontekst podmiotowy, ale również warunkują treść, strukturalizację i rozwój myśli politycznej. W zakresie systemowych uprawnień suwerena leżało rozstrzygnięcie podstawowych kwestii politycznych oraz stabilizowanie istniejącego ładu aksjologicznego i ustrojowego, zwłaszcza w warunkach kryzysowych zagrożeń. To właśnie kryzys ujawniał, z jednej strony, rozdzielenie władzy politycznej na dwa jej typy – *potestas* i *auctoritas*, a z drugiej strony, sprzeczność między literą prawa (pozytywne normy prawne) a jego duchem (tradycyjny porządek). Trzy czynniki – złożoność sytuacji, skala niebezpieczeństw oraz legalizm prawny – powodowały, że organy państwa, dysponujące władzą typu *potestas* oraz działające w sposób praworządny, stawały się bezradne w zderzeniu z oczekiwaniami społecznymi, głównie o charakterze materialnym, oraz szerokim zakresem wolności i swobód ustanowionych po Wielkiej Wojnie, zapisanych w konstytucjach. W tych warunkach dyktator lub specjalna rada mogły sięgnąć w sposób legitymizowany po uprawnienia władcze określane jako *auctoritas* w celu obrony tradycji, ładu i wartości przed siłami destrukcji, niejednokrotnie powołującymi się na przepisy konstytucyjne lub wizję dobrego świata. Według Tomasza Żyro autorytaryzm jest odpowiedzią ukierunkowaną dwojako – nie tylko na bałagan oraz „rozchętanie demokracji liberalnej”, ale także na „uniesienie rewolucyjne” [Żyro 2010: 243]. W latach międzywojennych ten stan widać było bardzo wyraźnie.

Działania suwerena ani nie opierały się na pozytywnych normach prawnych, ani nie były realizacją obietnic politycznych, lecz przybierały charakter pozaprawny i ponadprawny oraz zostały ukierunkowane na rozwiązywanie najważniejszych konfliktów politycznych. Były ograniczone przez „ pewne treści, pewne pojęcia, pewne zasady prawne”, tym samym w autorytaryzmie dokonywał się powrót do „mitu wartości nadrzędnych, których strzeżenie należy do władcy”, a „tyrania ustanawia sytuację graniczną dla rządów autorytarnych” [Grzybowski 1963: 97–124; Żyro 2010: 243; Ryszka 1985: 57–60; Skarżyński 1992: *passim*]. Występując w imieniu tych wartości, dyktator stawał się faktycznie (niezależnie od przepisów konstytucyjnych) głównym decydem w państwie oraz jedynym źródłem władzy dla organów państwa. Słabość demokracji, a także jej nieadekwatność do zagrożeń spowodowały powstanie sytuacji, w której: „Tylko dyktatura może nas ocalić” [Saraiva 2000: 365].

U podstaw polityki w systemie autorytarnym leżała akceptacja egzystencjalnej filozofii politycznej, której najpełniejszym wyrazem był decyzyzizm. Jego główny teoretyk – Carl Schmitt, upowszechnił [Schmitt 2012: 45–46] w latach międzywojennych pogląd, że jedynie suweren, jako specjalny organ władczy, może być gwarantem porządku politycznego, odpowiedzialnym za ochronę egzystencji państwa

wobec niebezpieczeństw zarówno wewnętrznych, jak i międzynarodowych. Z tego powodu takie pojęcia właściwe dla polityki realizowanej w demokracji, jak wolności polityczne i obywatelskie, interesy społeczne, poparcie wyborcze, zostały wypchnięte z debaty publicznej o polityce na rzecz innych kategorii, przede wszystkim ładu i bezpieczeństwa [Saraiva 2000: 375]. Dyktatorowi została przypisana podmiotowość polityczna, której podstawową właściwością było organizowanie przestrzeni publicznej podporządkowanej wymaganiom ochrony egzystencji bytu absolutnego. To właśnie dyktator działał w imieniu bytu absolutnego, uznanego za najważniejszą wartość porządkującą rzeczywistość polityczną oraz determinującą rywalizację polityczną. Tymi bytami absolutnymi, a zarazem wartościami, mogły być państwo lub naród, które posiadały własne cele, interesy, prawa i własną wolę. W odniesieniu do wymienionych kategorii suweren stawał się kreatorem, wyrazicielem i interpretatorem oraz wykonawcą i symbolem.

Zgodnie z założeniami teorii decyzyzmu korzystanie przez suwerena z uprawnień nie było ograniczone prawem stanowionym, więc za prowadzoną politykę nie ponosił on odpowiedzialności politycznej i konstytucyjnej. Z tej przesłanki wynikała bardzo ważna konsekwencja dla autorytaryzmu – istotą porządku prawnego w tym systemie było istnienie kategorii decyzji podejmowanych przez suwerena, za które nikt nie był odpowiedzialny. O ile status polityczny dyktatora był klarowny, o tyle sytuacja organów władzy państwowej w systemie autorytarnym (rząd, ciała przedstawicielskie, wymiar sprawiedliwości, struktury samorządowe, siły zbrojne) była skomplikowana. Dyktator stał „ponad i poza wszelkim unormowaniem” [Grzybowski 1930: 11], ale nie mógł okrojować nowych praw pozostających w kolizji z utrwalonymi zwyczajami. Natomiast organy władzy państwowej miały poruszać się w granicach wyznaczonych przez prawo (praworządność), ale jednocześnie w sytuacjach kryzysowych wykonywać również wolę suwerena (decyzyzizm), który wtedy „nakazuje milczenie wszystkim prawom i na chwilę zawiesza władzę zwierzchnią” [Kumaniecki 1928: 9–10, 13].

Od suwerena zależne były trzy fundamentalne sprawy. Po pierwsze, konstytuował beزالternatywną wizję aksjologicznego ładu – podział na dobro i zło, prawdę i fałsz oraz ład i chaos. Narzucał interpretację wydarzeń w ujęciu historycznym i współczesnym, dokonując podziału na wydarzenia pozytywne, które należało wpisać w tradycję i utrwalać ich wizerunek społeczny, oraz negatywne, będące ucieleśnieniem i symbolem zagrożeń, które powinno się napiętnować i eksponować jako przejawy zła. Po drugie, wyznaczał podstawy ideologiczne nowego porządku państwowego oraz polityki w trzech ujęciach – ogólnym (walka o władzę w państwie), szczegółowym (decyzje merytoryczne w odniesieniu do wybranych sfer rzeczywistości politycznej) i metapolitycznym (refleksja o polityce jako zjawisku społecznym). Rozstrzygał również o procedurze i tempie ustanowienia nowego porządku ustrojowego w państwie. Po trzecie, określał relacje między podmiotami politycznymi, dokonując podziału na sojuszników i wrogów na arenie wewnętrznej. Oceniał zachowania publiczne przedsiębrane przez jednostki i zbiorowości, kierując się systemem norm, opartym na narzuconym przez siebie ładzie aksjologicznym.

Drugim składnikiem syndromu autorytarnego o charakterze podmiotowym był obóz autorytarny, stanowiący bazę polityczną dla władzy państwowej. Ten podmiot polityczny organizował się dopiero po udanym zamachu stanu, nie mógł więc być ani jego inicjatorem, ani wykonawcą. Wskazana kolejność miała wpływ na późniejsze relacje między ruchem autorytarnym a organami państwa. Generalnie nie zostało dokonane zawłaszczenie państwa przez tę formację, a więc nie było ani zjawiska nomenklatury, ani podporządkowania administracji państwowej ciał przedstawicielskich i sił zbrojnych czy też ubezwłasnowolnienia wymiaru sprawiedliwości i samorządu. Ruch nie tylko, że nie uzależnił od siebie aparatu władzy, ale również spełniał funkcję pomocniczą wobec niego. Istotnym hasłem, ale także i praktyką polityczną, była profesjonalizacja aparatu państwowego. W autorytaryzmie sięgano dość chętnie po czynnik technokratyczny i menedżerski, który miał zastąpić kadry „przedzamachowe”, postrzegane jako mocno upolitycznione [Rothschild 1974: 58]. Cztery cechy można uznać za specyficzne dla obozów autorytarnych.

Pierwsza – formacje autorytarne w ograniczonym zakresie spełniały rolę zaplecza społecznego i intelektualnego dla dyktatorów. Ich twórcy nie dążyli też do skupienia w nich szerokich rzesz społeczeństwa, co odróżniało je od: 1) ruchów komunistycznego i faszystowskiego oraz monopartii totalitarnych istniejących w Związku Radzieckim, Włoszech i Trzeciej Rzeszy; 2) partii masowych, będących w latach międzywojennych podstawowym podmiotem politycznym w systemie demokratycznym. Nie przypisywano też organizacjom autorytarnym zadań nie tylko mobilizacyjnych, ale również indoktrynacyjnych. Członkostwo w nich nie zapewniało automatycznie wyjątkowej pozycji w społeczeństwie oraz nie musiało przynosić określonych zysków osobistych (np. ekonomicznych), gdyż formacja autorytarna nie eksploatowała zasobów państwowych.

Druga – przywódcy obozów autorytarnych nie przywiązywali znaczenia do stabilności i jednorodności struktur, dlatego regułą były przekształcenia instytucjonalne i dekompozycje organizacyjne, a także zdarzały się państwa autorytarne, w których rządzący nie utworzyli żadnej organizacji tego typu. W ruchu autorytarnym nie zostały również powołane partyjne organizacje paramilitarne, które w totalitaryzmie spełniały rolę sprawczą w trakcie walki o władzę oraz stabilizującą zarówno system, jak i monopartię [Borejsza 1979: 363]. W tym kontekście dyktatorzy w sytuacjach zagrożenia odwoływali się do wojska, z którego uczyniono wyodrębniony organ państwa, niezależniony od rządu i ciał przedstawicielskich, wzmocniony dużymi nakładami finansowymi oraz obdarzony wysokim prestiżem społecznym.

Trzecia – podstawą krystalizowania się każdej formacji autorytarnej było wyraźne eksponowanie podziału politycznego na swoich i obcych, co pociągnęło za sobą wzmocnienie polaryzacji, fragmentaryzacji i ideologizacji uczestników życia politycznego. W autorytaryzmie obóz rządzący nie zmonopolizował rzeczywistości politycznej, lecz dokonał dychotomicznej strukturalizacji areny politycznej na podstawie kryteriów suprapolitycznych. Wskazano realnych wrogów systemu ustanowionego po zamachu stanu, odrzucając możliwość zawarcia z nimi kompromisu

z dwóch generalnych powodów: ideologicznego (demokraci, komuniści, faszyci nie akceptowali państwa autorytarnego) oraz pragmatycznego (polityka była postrzegana jako działanie na rzecz bytu absolutnego, a nie jako dialog polityczny). Ważną zasadą praktykowaną w państwach autorytarnych było „przyzwolenie na opozycję”, co oznaczało zgodę albo na funkcjonowanie zorganizowanej opozycji antysystemowej, albo na prezentowanie postaw opozycyjnych [Huntington 1970: 4–7]. Ostrość podziału politycznego miała na celu świadome zablokowanie partnerskiej współpracy między obozem autorytarnym a konkurencyjnymi partiami i ruchami politycznymi. Dla odróżnienia od siebie stron tego strategicznego konfliktu stosowano trzy główne kryteria: 1) stosunek do podstawowych wartości zawartych w ideologii autorytarnej; 2) ocena dokonanego zamachu stanu; 3) stosunek do roli systemowej dyktatora. Te kryteria miały charakter suprapolityczny i po ich akceptacji dane środowisko polityczne mogło być uznane za część formacji autorytarnej.

Czwarta – ruch autorytarny zgodnie z wolą dyktatora i zamachowców miał być niejednolity organizacyjnie i programowo, ale wszyscy jego uczestnicy musieli akceptować paradygmat ideologii, w tym system polityczny i model polityki. O ile na płaszczyźnie ideologicznej obóz wykazywał wyjątkową pryncypialność i względną trwałość, o tyle w ujęciu koncepcyjno-programowym był eklektyczny, pragmatyczny i elastyczny. Zwolennicy dyktatora reprezentowali różne orientacje programowe. Akces do tej formacji zgłaszali socjaliści, lewicowi radykałowie, liberałowie, konserwatyści, reprezentanci prawicy narodowej i chrześcijańscy demokraci, najczęściej grupując się wokół głównej organizacji. Takie modelowe rozwiązanie tworzyło przestrzeń w obozie autorytarnym dla szerokiej debaty publicznej, której nieprzekraczalne granice wyznaczała ideologia oraz decyzje podjęte bezpośrednio przez dyktatora w wybranych przez niego priorytetowych dziedzinach polityki zagranicznej i wewnętrznej.

PIŁSUDCZYKOWSKA IDEOLOGIA AUTORYTARNA

Na piłsudczykowski paradygmat ideologii autorytarnej składały się dwa zbiory główne: system wartości i przekonań oraz tożsamość polityczna. Chcąc opisać świat idei, piłsudczycy używali określenia *imponderabilia*. W licznych wypowiedziach prezentowano dwa warianty definicyjne, określając imponderabilia jako nieuchwytnie pierwiastki siły moralnej i tradycji wymuszające odpowiedzialność za podejmowane decyzje polityczne lub jako wartości nadrzędne, stałe, transcendentne i prymarne, czyli „same w sobie”. Obie te definicje łączyły cztery wspólne przeświadczenia odnoszące się do imponderabiliów: po pierwsze – tworzyły niezmienny, uwarunkowany przez *sacrum* porządek moralny charakteryzujący dzieje; po drugie – były trudnym do opisanego efektem przeżyć natury emocjonalnej i afektywnej, wolnym od intelektualnych spekulacji i niepoznawalnym w sposób empiryczny; po trzecie – zostały wniesione do myśli politycznej ruchu przez Józefa Piłsudskiego, który ustalił ich zakres i zasięg; po czwarte – miały wymiar praktyczny, stając się imperatywem

dla losów jednostkowych, życia społecznego oraz polityki. Imponderabilia można było albo zaakceptować, albo odrzucić, stan pośredni nie istniał w rzeczywistości politycznej [Jędrzejewicz 1972: 299; Anusz 1928: 14; Leczyk 1988: 288; Józewski 1982: 85; Gałęzowska 1962: 130, 132].

Wiara w istnienie imponderabiliów wywoływała bardzo ważne następstwa w piłsudczykowskiej myśli politycznej. Wykorzystywali je do ewaluacji dziejów i rzeczywistości politycznej oraz rozpoznawania absolutnego zła i absolutnego dobra. Jednak imponderabilia nie mogły „same w sobie być elementami programu politycznego czy koncepcji ustrojowej” [Piłka 1988: 37], lecz warunkowały charakter i strukturę myśli politycznej. Piłsudczycy wykorzystywali je na trzech poziomach – do konstruowania rdzenia swojej ideologii, własnej koncepcji poznania oraz postulowanego modelu polityki. Syntetycznie rolę imponderabiliów ujął Jan Starzewski, twierdząc: „Prawdy moralne zapewniają jedność, ciągłość i logikę w postępowaniu” [*Idea i czyn Józefa Piłsudskiego* 1934: 91]. Takie przekonanie przynosiło konsekwencje dla polityki. W pierwszej kolejności formacja piłsudczykowska postrzegała ustanowienie ładu politycznego jako konkretyzację porządku moralnego uznanego za normę nadrzędną, dlatego też zamachu majowego dokonano, eksponując hasło sanacji moralnej, a nie zmiany konstytucji. W drugiej zaś kolejności przyjęła pogląd, że nie można akceptować zła, należy z nim walczyć, gdyż „protest moralny jest bezsiłą, o ile nie łączy się myślą o pokonaniu złego” [Smoliński 1985: 23; Urbankowski 1988: 126–129; Filipowicz 1988: 34–38]. Z tego powodu piłsudczycy odrzucili model polityki oparty na niesprzeciwianiu się złu, lecz konsekwentnie propagowali postawę czynną, opartą na racjonalnych przesłankach w kalkulowaniu zwycięstwa.

W piłsudczykowskiej myśli politycznej do rangi imponderabiliów zostały podniesione dwie wartości. Pierwszą było niepodległe państwo polskie – przeżywane emocjonalnie, byt o statusie ontologicznym, niewymagającym żadnego uzasadnienia, zobowiązany przez historię do osiągnięcia wielkości, cel wszelkich działań politycznych jego mieszkańców. Drugą wartością była odpowiedzialność moralna (historyczna) ponoszona za służbę dla Rzeczypospolitej i wszelkie podejmowane decyzje. To ona motywowała wszystkie podmioty polityczne do wysiłku oraz regulowała polityczną aktywność. Powołując się na nią, piłsudczycy mogli: 1) łamać konstytucję i zakwestionować demokrację; 2) ograniczać swobody obywateli, grup społecznych oraz współczesnego pokolenia; 3) oceniać jednostki w celu zróżnicowania ich politycznych uprawnień; 4) legitymizować własne podejmowane decyzje.

Uznanie państwa, a nie narodu, za naczelną wartość w piłsudczykowskiej myśli politycznej wyróżniało polski wariant autorytaryzmu jako systemu politycznego oraz determinowało poglądy na inne wartości i wyznaczane cele polityczne. Piłsudczykowski styl myślenia o państwie opierał się na: 1) przypisywaniu organizacji państwowej określonych cech; 2) uznaniu państwa za wartość niezależną i prymarną oraz mającą charakter dobra powszechnego. Takie ideowe rozstrzygnięcia pochodziły bezpośrednio z przekonań Piłsudskiego i zostały przyjęte także przez jego współpracowników oraz zwolenników najpierw w ruchu socjalistycznym i obozie niepodległościowym,

a w konsekwencji później przeniesiono je do myśli politycznej formacji piłsudczykowskiej. Dla Komendanta państwo było „nadrzędną wartością i centralną płaszczyzną”, wykorzystywaną do oceny oraz interpretacji zjawisk i procesów społecznych. Myśląc inaczej, nie można było stać się piłsudczykiem w żadnym okresie historycznym – niewoli w warunkach zaborów i wojen oraz istnienia niepodległego państwa. Całość piłsudczykowskich poglądów na temat państwa tworzyła ideologię państwową, czyli układ dyrektyw i kryteriów o charakterze aksjologicznym i prakseologicznym. Konsekwencją takiego stylu myślenia były przepisy Konstytucji kwietniowej z 1935 roku, w której tylko państwo jako jedyny byt polityczny zostało uznane za „dobro wspólne” i składnik „dobra powszechnego” [Gdulewicz, Gwiżdż, Witkowski 1990: 169].

W ideologii państwowej zostały również zawarte określone propozycje unormowania relacji między państwem a innymi konkurencyjnymi wartościami, na przykład społeczeństwo i naród. Piłsudczycy dostrzegali kolizję między tymi wartościami a państwem, dlatego też starali się wynikłe stąd problemy poddać analizie oraz dokonać ważnych ustaleń. Uznali więc: *primo* – nadrzędność Rzeczypospolitej wobec społeczeństwa, jego struktur, podziałów społecznych i stanu społecznej świadomości, co przejawiało się w akceptacji ingerencji państwa w życie społeczne w celu obrony własnego istnienia i dobra powszechnego; *secundo* – suwerenność i niezależność decyzji organów państwa od poglądów i dążeń społeczeństwa zamieszkującego Rzeczpospolitą, gdyż jej los nie mógł zależeć od niedojrzałości społecznej, patologii struktur, konfliktów międzygrupowych i eskalacji egoistycznych żądań poszczególnych warstw. Wskazane dwa ustalenia uzasadniały postulowanie przez piłsudczyków modelu relacji państwo–społeczeństwo o odwróconym charakterze – to Rzeczpospolita miała harmonizować interesy jednostek oraz wszystkich grup społecznych, politycznych i etnicznych, łączyć je w solidarnym wysiłku dla dobra wspólnego.

Wyraźne poddanie społeczeństwa pod nadzór państwowy nie oznaczało odebrania mu podmiotowości odrębnej od państwa. Wyrażało się to w traktowaniu życia społecznego jako sfery autonomicznej. Przeciążenie aparatu państwowego nadmiarem obowiązków wobec życia społecznego (tzw. upaństwowienie społeczeństwa) było dla formacji Piłsudskiego nieracjonalne w skomplikowanej rzeczywistości oraz nieakceptowalne z powodu ubezwłasnowolnienia społeczeństwa. Odrzucając jednocześnie społeczne rozwiązania liberalne i totalitarne, obóz piłsudczykowski poszukiwał trzeciej drogi. Jej istotą była depolityzacja społeczeństwa połączona z systematycznym i powolnym przygotowywaniem go do uczestnictwa w życiu państwowym [Morawski 1981: 136].

Zwolennicy Piłsudskiego akcentowali, że między państwem a narodem – uznanymi za zdecydowanie odrębne wartości – występuje zarówno rozdział interesów, jak i wzajemne zależności. W tej dziedzinie w piłsudczykowskiej myśli politycznej była widoczna poważna zmiana poglądów, która zaczęła się dokonywać około roku 1935, co spowodowało, iż należy rozpatrywać poglądy piłsudczyków na zależności aksjologiczne między państwem i narodem w dwóch okresach. W latach 1926–1935 piłsudczykowskie myślenie na temat stosunków państwo–naród zostało zdominowane

przez dwie charakterystyczne cechy: 1) eksponowanie konfliktowego charakteru relacji między racją stanu Rzeczypospolitej a postawami polskiego narodu politycznego (nie etniczno-kulturowego); 2) głoszenie tezy o prymacie państwa nad narodem. Dla piłsudczyków działalność narodowa powinna być podporządkowana racjom państwowym, bowiem „lekkomyślny naród może doprowadzić do upadku własne państwo”¹. To był wniosek sformułowany na podstawie analizy polskich dziejów, a zwłaszcza upadku Pierwszej Rzeczypospolitej i klęski walk powstańczych. Dla zwolenników Komendanta obcy był pogląd o uczestnictwie całego narodu w walce niepodległościowej, wręcz przeciwnie – mieli mocną świadomość elitarnego charakteru tego procesu. Pamiętano o reakcjach społecznych z 1914 roku, kiedy wystąpili z ideą powstańczą, wkraczając z Galicji do Królestwa Polskiego.

W konsekwencji więc piłsudczycy nadawali patriotyzmowi formułę antynacjonalistyczną. Postawy nacjonalistyczne, przejawiane przez polską większość etniczną oraz mniejszości narodowe, zagrażały nie tylko państwu polskiemu i wspólnocie narodowej, ale również lokalnym ojczyznom kresowym, będącym najpełniejszym wyrazem polskości. Druga cecha, czyli prymat państwa nad narodem, była uzasadniania za pomocą odwoływania się do różnych argumentów historycznych i historiozoficznych. Piłsudczykom bardzo bliskie było przekonanie, że naród bez państwa nie może istnieć i tylko przez państwo dokonuje się jego samorealizacja oraz staje się podmiotem historii. Dominację państwa nad narodem w piłsudczykowskiej ideologii można również wyjaśnić, odwołując się do ontologii – państwo, w odróżnieniu od narodu, miało naturę moralną (stoi na straży ładu moralnego), prawną (jest podmiotem prawa publicznego) i realną (dysponuje środkami działania).

Po roku 1935 w piłsudczykowskiej myśli politycznej zaczęły pojawiać się istotne zmiany, które dokonywały się w odniesieniu do dwóch opisanych cech, a wynikały przede wszystkim ze zmiany sposobu definiowania narodu. W mniemaniu piłsudczyków naród polski nie jest wspólnotą polityczną, lecz stał się etniczno-kulturową. Proces rozpadu polskiej wspólnoty politycznej na społeczności etniczno-kulturowe już się dokonał, a Druga Rzeczypospolitej nie potrafiła go zahamować. Jednak nadal następcy Piłsudskiego hołdowali poglądowi o odrębności państwa i narodu, ale odrzucili zarówno nieuchronną sprzeczność między racją stanu Rzeczypospolitej a polskim narodem etniczno-kulturowym, jak i tezę o jednostronnym podporządkowaniu narodu wobec państwa. W obu przypadkach zaproponowano pozytywną wzajemną zależność. Mimo tej transformacji ideowej piłsudczycy nie przeszli na pozycje nacjonalistyczne i nie stali się głosicielami tezy o supremacji narodu nad państwem. W ideologii piłsudczykowskiej oraz w relacjach między obu podmiotami naród w znaczeniu etniczno-kulturowym został „dowartościowany”, uzyskując status równie istotny jak państwo. Obóz piłsudczykowski w latach 1935–1939, w warunkach przygotowań do wojny, zaczął opowiadać się za: 1) tożsamością interesów państwowych i narodowych, przy zachowaniu odrębnych sfer działania i celów; 2) przyznaniem

¹ R-ski, *Interes państwa, czy narodu?*, „Polska Zbrojna”, 4 I 1927, nr 3, s. 1.

narodowi polskiemu historycznej roli twórcy i obrońcy Rzeczypospolitej; 3) uznaniem pozytywnego znaczenia dla państwa postaw nacjonalistycznych, które wzmacniały jego bezpieczeństwo.

Następnym składnikiem paradygmatu ideologii piłsudczykowskiej była tożsamość polityczna. Wiele miejsca w refleksjach i wypowiedziach piłsudczyków zajmowały rozważania na temat czynników aksjologicznych konstytuujących polityczną rzeczywistość. Dominowało przekonanie, że Piłsudski „szuka nowych form dla realizacji silnej władzy”², tak jak wielu polityków w międzywojennej Europie. Poszukiwania piłsudczykowskie były ukierunkowane na skonstruowanie takiego systemu politycznego, który byłby stabilny, żywotny i trwały oraz zdolny do adaptacji i efektywnego rozwiązywania problemów państwowych. Natomiast nie przywiązywano wielkiego znaczenia do bezpośredniego zaspokajania potrzeb mieszkańców Rzeczypospolitej i swobodnego rozwoju narodu polskiego.

W czasie walki o niepodległość i w pierwszych latach Drugiej Rzeczypospolitej Piłsudski i jego najbliżsi współpracownicy oraz podkomendni zaakceptowali system demokratyczny. Taka postawa wynikała raczej z kalkulacji niepodległościowych niż z racji filozoficznych i doktrynalnych. Uważali – zarówno w latach 1908–1914, jak i w okresie 1918–1921 – że wizja niepodległej Rzeczypospolitej jako państwa demokratycznego mogła zaktywizować szerokie warstwy społeczeństwa i pobudzić je do wsparcia działań irredentystycznych. Miała być też nawiązaniem do tradycji staropolskiej, kiedy Rzeczpospolita odróżniała się od swoich sąsiadów brakiem rozwiązań absolutystycznych. W latach 1926–1935 nastąpiło zaś odrzucenie przez piłsudczyków zarówno demokracji, jak i totalitaryzmu. O ile negacja totalitaryzmu była wśród piłsudczyków raczej powszechna, konsekwentna, przekazywana wielokrotnie do publicznej wiadomości, o tyle zakwestionowanie ładu demokratycznego nie było ani powszechne, ani konsekwentne bądź publicznie prezentowane przez wszystkie orientacje piłsudczykowskie. Niektórym grupom piłsudczyków były właściwe stany schizofreniczne. Chcieli być deklaratywnymi zwolennikami demokracji, równocześnie akceptując antydemokratyczną praktykę właściwą dla rządów sanacyjnych oraz antydemokratyczne rozwiązania ustrojowe stosowane po zamachu majowym, a także uczestnicząc w autorytarnym zarządzaniu państwem.

Piłsudczycy byli przekonani, że tworząc nowy system polityczny, wykonują pionierską pracę historyczną i rozwiązują najważniejszy dylemat polityczny lat międzywojennych – rządzić w państwie, nie odwołując się do poparcia większości społeczeństwa i nie naśladować ruchów totalitarnych eksponujących posiadanie gnozy politycznej i posługujących się masowym terrorem. Utwierdzali siebie samych oraz społeczeństwo w przekonaniu, że w maju 1926 roku nastąpił przełom o konsekwencjach historycznych i kratologicznych, a ich formacja polityczna jest nową jakością na arenie politycznej – ani lewicową, ani prawicową bądź też centrową. Według publicysty Adama Piaseckiego: „Wszystkie te określenia trafiają obok rzeczywistości, bo

² A. D., *Dwie drogi*, „Dzień Polski”, 14 VII 1928, nr 193, s. 1.

kryterium jest z założenia błędne. [...] Rząd Marszałka znajduje się w zupełnie innej płaszczyźnie niż ugrupowania sejmowe. [...] Rządy Marszałka Piłsudskiego z tego względu nie mogą być oceniane według kategorii, którymi dają się mierzyć programy grup sejmowych”. Taką samą ocenę podano do publicznej wiadomości dwukrotnie: w latach 1927 i 1937, publikując artykuł *Ani na prawo – ani na lewo, a jednak nie sfinks*³.

Liczne publiczne wypowiedzi oraz enuncjacje prasowe piłsudczyków utrwały ich autorytarną tożsamość polityczną, która powstała niezależnie od propagandowych zapewnień o antydyktatorskim nastawieniu formacji rządzącej w Polsce oraz licznych mistyfikacji i pozorów autorstwa Piłsudskiego, maskujących pomajowy model organizacji przestrzeni publicznej. Zwolennicy Marszałka unikali określenia „dyktatura”, co było problemem zarówno socjotechnicznym, jak i semantycznym. Posługiwali się całą gamą innych pojęć, takich jak „oświecony absolutyzm”, „cezaryzm”, „system pomajowy”, „bonapartyzm”⁴. Niezależnie od używanych określeń, zgodnie z wolą piłsudczyków, Druga Rzeczpospolita w latach 1926–1939 stawała się klasycznym państwem autorytarnym. Cechy aksjologiczne nowego systemu były wyraźnie widoczne zarówno dla większości opozycji, jak i dla ruchu piłsudczykowskiego.

MODEL ORGANIZACYJNY I FUNKCJONALNY OBOZU PIŁSUDCZYKOWSKIEGO

Postulowany status polityczny, charakter i organizacja obozu piłsudczykowskiego były ważnymi elementami zarówno modelu polityki prezentowanego przez współpracowników i następców Piłsudskiego, jak i systemu politycznego nadanego Rzeczypospolitej po wykonaniu zamachu stanu. Podejmując jakiegokolwiek inicjatywy organizacyjne po maju 1926 roku, Piłsudski i jego najbliżsi współpracownicy kierowali się dwoma wyjątkowo ważnymi przesłankami ogólnymi.

Po pierwsze, w opinii piłsudczyków ich własna formacja była wyjątkowym obozem ideowym o wspólnej tożsamości, powstającym w konflikcie z ówczesnymi wielkimi nurtami ideowymi oraz z systemem partyjnym ukształtowanym w warunkach

³ Zob. treść dwóch publikacji: A. Piasecki, *O nowy typ polityczny*, „Dzień Polski”, 12 IV 1929, nr 99, s. 3; „Sprawy Narodowościowe”, marzec–kwiecień 1927, nr 2, s. 176; *Ani na prawo – ani na lewo*, „Zacznij”, 19 VIII 1937, nr 33, s. 3.

⁴ Por. „Sprawozdanie stenograficzne ze 108 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej, Okres III, 26 I 1934, l. 7–8 [wystąpienie S. Cara]; S. Car, *Na drodze ku nowej konstytucji*, Warszawa 1934, s. 9, 181–182; Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Rękopisy, „Materiały dotyczące województwa wołyńskiego w latach 1926–1938 zebrane przez Stanisława Stempowskiego”, sygn. 1549, t. 9: „Streszczenie referatu p. Józewskiego: »Wytyczne dla opracowania planu organizacji i taktyki obozu rządowego po 1926 r.«”, s. 2; J. Growski [W. Grzybowski], *Aforyzmy polityczne nieobowiązujące*, Warszawa 1929, s. 52; A. Peretiatkowicz, *Cezaryzm demokratyczny a konstytucja Polski*, Warszawa 1929, s. 5–8; id., *Państwo współczesne*, Lwów–Warszawa 1935, s. 72; id., *Polska deklaracja konstytucyjna z 1930 r.*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1936, nr 4, s. 271–272; A. Piasecki, *O kryterjach oceny projektu Konstytucji. Odczyt wygłoszony we Lwowie dnia 16-go Marca 1929 roku*, Warszawa 1929, s. 20–21.

demokracji przed majem 1926 roku. Przekonanie o wyjątkowości formacji było jak najbardziej uzasadnione, bowiem utworzono ją na podstawie wymienionych kryteriów suprapolitycznych, czyli w wyniku świadomie przeprowadzonych działań mających na celu polaryzację areny politycznej ze względu na stosunek do systemu politycznego, zamachu majowego oraz pozycji dyktatora w państwie. Dokonana polaryzacja zniosła pierwszoplanowe znaczenie konfliktów społecznych, wokół których ogniskowała się debata publiczna przed przewrotem majowym. Skomplikowane i zmienne struktury organizacyjne, tworzące ruch piłsudczykowski, miały ten stan potwierdzać [Kawalec, Suleja 1992: 141; Rothschild 1974: 59].

Po drugie, według piłsudczyków należało powołać do życia ruch, który będzie polityczną bazą dla rządzących, ale o heterogenicznym układzie, bowiem „musi odpowiadać układowi sił wewnątrz społeczeństwa”⁵. Mimo wyraźnej tożsamości ideowej obóz miał być podmiotem politycznym skupiającym wiele grup i środowisk o różnej orientacji programowej. Przywódcy formacji piłsudczykowskiej chcieli mieć „własnych” konserwatystów, liberałów, radykałów, ludowców i socjalistów, a nawet narodowców. Ten cel można było osiągnąć jedynie w wyniku wywołania po zamachu majowym celowej dekompozycji układu politycznego w Rzeczypospolitej oraz poszczególnych jego segmentów (lewicowego, centrowego, prawicowego, „mniejszościowego”).

Z tych dwóch przesłanek wynikały zasadnicze konsekwencje. Organizacje, środowiska i osoby określające się jako zwolennicy lub spadkobiercy Piłsudskiego wyrażały wolę realizacji w latach 1926–1939 myśli politycznej zbudowanej na określonym paradygmacie ideologii, który miał konstytuować jedność społeczeństwa zamieszkującego Drugą Rzeczpospolitą. To on określał jej autorytarną tożsamość ideową, co nie oznaczało, iż w obozie piłsudczykowskim nie pojawiali się politycy optujący za demokracją lub totalitaryzmem, ale oni nie nadawali charakteru temu nurtowi polskiej myśli politycznej, zajmowali jedynie miejsce na jego „obrzeżach”. Wymyślony przez Komendanta i podtrzymany przez Edwarda Śmigłego-Rydza model organizacyjny i funkcjonalny obozu piłsudczykowskiego wywoływał problemy semantyczne (nazewnicze), kwantytatywne (ilościowe) i kwalitatywne (jakościowe) zawarte w trzech pytaniach: 1) jak nazwać w sposób poznawczo twórczy całą formację i konkretnych jej członków; 2) kogo zaliczyć do ruchu autorytarnego; 3) jakie kręgi wpływu można wyróżnić w obozie rządzącym Drugą Rzeczpospolitą w latach 1926–1939. Dla wykonania efektywnej analizy modelu formacji, a przede wszystkim jej myśli politycznej, należy przyjąć następujące założenia o: 1) tożsamości znaczeniowej pojęć „piłsudczycy”, „zwolennicy i następcy Piłsudskiego” oraz „członkowie obozu piłsudczykowskiego”; 2) zmiennym zakresie podmiotowym formacji Piłsudskiego; 3) politycznym, a nie rodowodowym (genetycznym, historycznym) definiowaniu uczestników ruchu piłsudczykowskiego [Paruch 1997: 28–33; Kulesza 1985: 26–27; Żarnowski 1966: 71–73].

⁵ Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, t. 32, „Listy rządowe”, [b.d.w.], s. 2.

Z przyjętych trzech założeń wynikały istotne konsekwencje poznawcze. Indywidualne lub zbiorowe opcje dokonywane w latach 1926–1939 na rzecz obozu piłsudczykowskiego oznaczały przyjęcie klarownych rozstrzygnięć ideologicznych oraz wybór określonej tożsamości politycznej. Akces do formacji Piłsudskiego należy rozpatrywać raczej w kontekście sporów ideowych i politycznych oraz wydarzeń zachodzących w tamtym okresie niż w ujęciu rodowodowym. W tym duchu została sformułowana przez Marszałka 16 listopada 1924 roku deklaracja: „Byłem zawsze przeciwnikiem wszelkich »ghett« [...]” [Piłsudski 1937: 113]. Należy ją traktować jako zapowiedź rekonstrukcji swojego obozu i sygnał wysłany do uczestników życia publicznego o własnej gotowości do „przygarnięcia” wszystkich, którzy byli w stanie poprzeć jego hasła i powrót do władzy w Rzeczypospolitej, niezależnie od historycznego rodowodu. Deklaracja tej treści oznaczała gotowość wyjścia poza krąg socjalistyczny, „niepodległościowy” i legionowo-peowiacki oraz „lewicy belwederskiej”. Możemy więc zaliczyć do zwolenników Komendanta środowiska, które przeszły do tej formacji w latach 1926–1939 z innych ruchów politycznych i równocześnie nie miały rodowodu niepodległościowego, oraz reprezentantów nowego pokolenia, którzy z racji wieku mogli dokonać opcji na rzecz obozu piłsudczykowskiego dopiero po zamachu majowym.

W tych warunkach funkcjonalnych Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem i Obóz Zjednoczenia Narodowego w okresach swojego istnienia były najważniejszymi strukturami obozu piłsudczykowskiego, ale przynależność do nich nie wypełniała zakresu podmiotowego pojęcia „obóz piłsudczykowski”. W sensie formalnym funkcjonowali w pomajowym systemie politycznym piłsudczycy będący „poza” tymi dwoma organizacjami. Poglądy Piłsudskiego na temat organizacji własnego obozu wyraźnie ewoluowały po maju 1926 roku. Pierwotnie Marszałek nie zamierzał tworzyć żadnej nowej organizacji, która spełniałaby rolę zarówno koncepcyjną, jak i decyzyjną. Powstające w latach 1926–1928 struktury piłsudczykowskie – przede wszystkim Mężowie Zaufania Rządu, BBWR i Związek Naprawy Rzeczypospolitej – miały być wobec niego dyspozycyjne i wykorzystywane jedynie w realizacji doraźnych celów [Chojnowski 1986: 53 i n.; Halbersztadt 1984: 16–18]. W latach 1927–1930 wśród piłsudczykowskich decydentów powoli dojrzywał pomysł zbudowania organizacji, która będzie pozyskiwać „do współpracy z Rządem postępowców i konserwatyistów, lewicowców i pravicowców” oraz tworzyć szeroką koalicję „ludzi dobrej woli, chcących poprzeć marszałka Piłsudskiego w jego dążeniu do uzdrowienia stosunków w państwie”⁶. Do spełniania tej roli został powołany BBWR jako zespolenie „ludzi, a nie grup politycznych”, jedna organizacja zamiast konstrukcji ponadpartyjnej federacji⁷.

⁶ Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, t. 32, „Listy rządowe”, [b.d.w.], s. 2; Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Kazimierza Świtalskiego, t. 5, „Projekt do rozważenia. Unifikacja organizacji personalnych (mafji)”, [1929–1930], k. 91–92; Ks. Janusz Radziwiłł *o stosunku zachowawców do wyborów*, „Dzień Polski”, 19 I 1928, nr 19, s. 2.

⁷ Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, t. 27, „Odpowiedź Sławka do Prezydium ZPWim”, 24 X 1929, s. 6.

W konsekwencji „Gazeta Polska” w wydaniu z 5 kwietnia 1930 roku obwieściła: „Front i sztandar obozu jest jeden i taki pozostanie”⁸. Ważnym „środkiem” konsolidacji zwolenników Komendanta stała się „sprawa brzeska”, którą liderzy obozu wykorzystali do podniesienia dyscypliny wewnątrzorganizacyjnej oraz obniżenia intensywności dyskusji programowych toczonych między różnymi grupami piłsudczykowskimi. Wobec tych wydarzeń (pozaprawne represje i wybory o problematycznej wiarygodności) uczestnicy życia politycznego mogli zająć jedynie dwie, wzajemnie wykluczające się postawy: aprobaty lub potępienia. Sytuacja stała się więc klarowna zarówno dla przywódców obozu, jak i dla piłsudczyków różnych orientacji. Po 1930 roku BBWR pozostał nadal forum dyskusji programowych, a przez jego „obrzeża” przejmowano wiele rozwiązań właściwych dla partii opozycyjnych. Biorąc pod uwagę ewolucję programową piłsudczyków, można zaobserwować w ich formacji dwa procesy: 1) w drugiej połowie lat 20. „otwarcie na konserwatystów” zastąpione w pierwszej połowie lat 30. przez „otwarcie na radykałów”; 2) postępujące ograniczenie wieloprogramowości przez redukcję najpierw wpływów liberalnych i lewicowych, a następnie również konserwatywnych. BBWR został z czasem zdominowany przez prawicowych radykałów.

Wyraźna przebudowa obozowej struktury władzy nastąpiła w latach 1935–1936 w wyniku procesu dekompozycji. Charakteryzowały go zarówno rozwiązanie BBWR i narodziny nowych nieformalnych podziałów wewnętrznych, jak i otwarcie na wpływ secesjonistów z innych ruchów politycznych. W latach 1937–1939 dokonana się dekompozycja układu wewnątrzobozowego, której przejawem było ukształtowanie się środowisk politycznych – prezydenta Ignacego Mościckiego (tzw. zamkowe), generalnego inspektora sił zbrojnych Edwarda Śmigłego-Rydza, marszałka Sejmu IV kadencji Walerego Sławka (tradycjonalistyczne). Wymienione środowiska uwikłały się w spory wokół czterech kwestii: 1) spraw personalnych (konflikt o obsadę urzędu Prezydenta RP); 2) polityki szczegółowej (np. gospodarczej, narodowościowej); 3) praktyki w kontekście przestrzegania reguł Konstytucji kwietniowej i kreowania Śmigłego-Rydza na pozakonstytucyjnego następcę Piłsudskiego; 4) rewizji paradygmatu ideologii piłsudczykowskiej przez wchłonięcie wielu elementów właściwych dla myśli politycznej Narodowej Demokracji (między innymi rewizja stosunku do narodu). Jednak żadne z tych środowisk nie kwestionowało ustanowionego przed 1935 rokiem systemu politycznego. Dwie pierwsze grupy (Mościckiego i Śmigłego-Rydza) opowiadały się za wyraźnymi zmianami o charakterze koncepcyjno-programowym oraz pragmatycznym; spór między nimi dotyczył zaś wyboru kierunku (nacjonalistyczny czy ludowy) i partnerów (prawica narodowa czy ugrupowania lewicowe). Zdaniem Janusza Farysia „Jedynie grupa Sławka nie oscylowała w żadnym kierunku” [Faryś 1988: 65]. Silny konflikt międzygrupowy, nazwany przez Edwarda Wynota „kryzysem sukcesyjnym” [Wynot 1974: 37], zakończył się odsunięciem od wpływu na władzę państwową grupy Sławka, ustanowieniem reguł współpracy Śmigły–Mościcki oraz radykalizacją całej formacji politycznej.

⁸ *Legenda o „pulkownikach”*, „Gazeta Polska”, 5 IV 1930, nr 34, s. 1.

W latach 1937–1939 OZN stał się podstawową strukturą formacji, powstałą z inspiracji współpracowników Śmigłego-Rydza, a zwalczaną przez Sławka i niechętnie przyjętą przez grupę „zamkową”. Nowy program OZN został odrzucony przez licznych członków BBWR, którzy nie przystąpili do tej organizacji (m.in. konserwatyści, liberałowie, „lewica sanacyjna”), a inni stali się w niej wewnętrzną opozycją koncepcyjno-programową (np. ruch „naprawiaci”). Krytyka koncentrowała się na: radykalizmie metod politycznych; niezgodności programu z tradycyjnymi ideami obozu i zasadami konstytucyjnymi. Śmigły-Rydz, patron OZN, wykorzystał 8 sierpnia 1937 roku hasło Piłsudskiego sprzed 13 lat, że na nowym etapie działalności formacji piłsudczykowskiej należy zastosować taktykę przewycięzania „własnych najrozmaitszych gheft”⁹. Tak jak w 1924 roku Piłsudski składał niemal deklarację pozyskiwania dla własnych celów nowych działaczy nieprzynależnych do „lewicy belwederskiej”, tak w 1937 roku Śmigły-Rydz proponował współdziałanie ludziom, którzy nie byli związani z BBWR. Redakcja „Gazety Polskiej” zdecydowała się nawet na opublikowanie artykułu pod wymownym tytułem *Burzenie murów*, pisząc, że należy przyciągnąć do obozu polityków stojących przez wiele lat „po przeciwnej stronie okopów ideowych” i odrzucić nadmierne przywiązywanie się do „starych sztandarów, do zapleśniałych form organizacyjnych oraz obaw”¹⁰. Niewątpliwie Śmigły-Rydz wzorował się na Piłsudskim, kształtując model organizacyjny formacji piłsudczykowskiej oraz nadając jej nową dynamikę funkcjonalną.

MODEL KONCEPCYJNO-PROGRAMOWY OBOZU PIŁSUDCZYKOWSKIEGO

Obóz piłsudczykowski nie miał ściśle sprecyzowanego, jednolitego charakteru koncepcyjnego i zawartości programowej. Przyjmując celowo takie rozwiązanie, liderzy formacji chcieli uniknąć dwóch stanów przypisywanych partiom politycznym: 1) dogmatyzmu i doktrynerstwa; 2) dominacji kryterium społecznego (warstwowego, etnicznego, zawodowego) nad kryteriami polityczno-państwowym. Byli zgodni, że wieloprogramowość jest atutem ich formacji. Przyjęcie klarownych programów działania w wielu dziedzinach przestrzeni publicznej przesądzałoby o ograniczeniu zaplecza społecznego (warstwy posiadające lub plebejskie) i politycznego (elektorat lewicowy lub konserwatywny) własnego obozu, jednocześnie utrudniłoby reakcję na procesy zachodzące wewnątrz państwa oraz w środowisku międzynarodowym. Stąd strategiczne przyzwolenie Piłsudskiego i Śmigłego-Rydza na współlistnienie w piłsudczykowskiej myśli politycznej różnych rozwiązań na poziomie koncepcyjnym i programowym [Świtalski 1992: 521, 586–587].

⁹ *Trzy wskazania Wodza* [Przemówienie Śmigłego-Rydza na XIV Zjeździe Legionistów, 8 VIII 1937], „Naród i Wojsko” (centralny organ Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny), 15 VIII 1937, nr 33, s. 1.

¹⁰ *Burzenie murów*, „Gazeta Polska”, 17 IX 1938, nr 255, s. 1.

Do obozu piłsudczykowskiemu w określonym czasie historycznym, zawierającym się między latami 1926 i 1939, możemy zaliczyć następujące środowiska polityczne, podzielone na cztery zbiory: 1) ekipa rządząca Kazimierza Bartła, grupa pułkowników, ruch „naprawiaci”, grupy konserwatywne, „narodowi piłsudczycy”, „lewica sanacyjna”; 2) wewnątrzpartyjne secesje i poszczególni politycy, którzy odeszli z ruchu ludowego, Polskiej Partii Socjalistycznej, Narodowej Partii Robotniczej, Chrześcijańskiej Demokracji i obozu wszechpolskiego; 3) niesformalizowane kręgi polityczne skupione wokół czasopism, takich jak „Droga”, „Głos Prawdy”, „Przełom”, „Epoka”, „Myśl Mocarstwowa”, „Bunt Młodych”, „Jutro Pracy”, „Zaczyn”; 4) organizacje społeczne i regionalne oraz związki kombatanckie – Legion Młodych, Związek Polskiej Młodzieży Demokratycznej, Organizacja Młodzieży Pracującej, Centralny Związek Młodej Wsi/Młodzieży Wiejskiej, Centralny Związek Kółek Rolniczych, Związek Powstańców Śląskich, stowarzyszenia kombatanckie mające rodowód legionowo-peonowiacki i skupione od 1928 roku w Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny. Poza ruchem były partie polityczne, które niegdyś tworzyły obóz belwederski oraz poparły zamach majowy, ale zachowały po przewrocie swoją podmiotowość polityczną (stronnictwa lewicowe i centrowe – PPS, Polskie Stronnictwo Ludowe „Wyzwolenie”, Stronnictwo Chłopskie, NPR), one bowiem odrzuciły paradygmat ideologii piłsudczykowskiej, akceptowany przez organizacje i osoby skupione w wymienionych grupach.

Rozpatrując różne idee zawarte w piłsudczykowskiej myśli politycznej, a nie tworzące paradygmatu ideologii, możemy wyróżnić cztery orientacje programowe: 1) liberalna (liberałowie); 2) konserwatywno-autorytarna (konserwatyści); 3) radykalno-prawicowa; 4) radykalno-lewicowa (radykałowie). Istniały więc faktycznie trzy odmienne interpretacje myśli politycznej obozu piłsudczykowskiemu: liberalna, radykalna i konserwatywna. Natomiast piłsudczycy najczęściej dzielili swój obóz polityczny na dwa odłamy: konserwatywny (utożsamiany z prawicą) i radykalny (lewicowy). Jednak przyjęcie takiego podziału, właściwego dla źródeł, byłoby zbytnim uproszczeniem dla badań myśli politycznej, a także generowałoby przynajmniej trzy ważne problemy związane z: 1) opisaniem i oceną poglądów grupy pułkowników; 2) określeniem relacji między piłsudczykowskimi liberałami i radykałami, aby nie zatrzeć istotnych różnic między nimi; 3) wskazaniem na odrębność inspiracji lewicowych, konserwatywnych i prawicowych innych niż konserwatywne. Przy wydzieleniu czterech orientacji programowych potrzebny jest komentarz – używane wobec piłsudczyków określenia „lewicowy” i „prawicowy” obowiązują jedynie przy opisywaniu wewnętrznego układu sił występującego w tej formacji politycznej. Nie należy więc ich utożsamiać z pojęciami lewicowości i prawicowości właściwymi dla klasyfikacji partii politycznych działających w państwie demokratycznym w latach międzywojennych.

Orientację liberalną w obozie piłsudczykowskim tworzyli politycy skupieni wokół Bartła, którzy odgrywali istotną rolę przede wszystkim w latach 1926–1930. W literaturze historycznej powstanie środowiska liberalnego w formacji piłsudczykowskiej wiąże się z trzema czynnikami: 1) działalnością kolejnych gabinetów Bartła; 2) zaszłościami historycznymi przeniesionymi z okresu 1922–1926; 3) aktywnością

parlamentarną wspartą przez inicjatywę prasową w postaci czasopisma „Epoka”. Opinia publiczna międzywojenna, a za nią badacze problematyki, zauważyła tzw. flirt liberałów z otoczeniem Piłsudskiego, rozpoczęty jeszcze w państwie demokratycznym, kiedy środowisku liberalnemu zaczęła grozić marginalizacja i polityczny niebyt w warunkach sprawowania rządów przez koalicje centroprawicowe, zdominowane przez narodowych demokratów i ludowców. Liberałom, podobnie jak konserwatystom, w latach 1918–1926 nie udało się utworzyć w Polsce partii politycznej mającej masowe poparcie społeczne oraz efektywny udział w sprawowaniu władzy w państwie. Taki stan zdecydowanie kontrastował z wysokimi ambicjami politycznymi oraz potencjałem opiniotwórczym i ekonomicznym, a także wpływami przed Wielką Wojną. Rozwój wydarzeń w pierwszej połowie lat 20. spowodował, że odrodzona Rzeczpospolita nie ucieleśniała ładu liberalnego, lecz zdaniem jego zwolenników, stawała się plebejska, nacjonalistyczna i klerykalna. Tylko Marszałek mógł zahamować te trendy, dlatego liberałowie poparli zamach majowy i zgłosili akces do formacji piłsudczykowskiej [Kulesza 1985: 69; Kulesza 1981: 76 i n.; Nałęcz, Nałęcz 1979: 80; Kawalec 2000: 170; Hass 1999: 185 i n., Hass 1985: 79 i n.].

Obozowych liberałów cechowała wyraźna niechęć do radykalizmu (znacznie bardziej prawicowego niż lewicowego) i postawy konserwatywnej oraz bezwzględne respektowanie ograniczeń wypływających dla polityki, a wynikających ze stanu rzeczywistości społecznej i życia ekonomicznego. Radykalizm kojarzył się im z jednostronnością rozwiązań i niszczeniem rzeczywistości bez możliwości zbudowania nowego świata. Dla liberałów takie myślenie było utopijne i niebezpieczne jako mające silne afiliacje z komunizmem i faszyzmem. Analizując jednak układ sił politycznych w Drugiej Rzeczypospolitej w kategoriach sojusznik–wróg, byli skłonni zawrzeć sojusz z lewicowymi radykałami, jak mniemali, aby ratować przez zamach stanu demokrację przed prawicą narodową, zmienić oblicze Polski z plebejskiej i klerykalnej na liberalną oraz dokonać sanacji moralnej państwa i społeczeństwa. Liberalni piłsudczycy ujawniali swoje poglądy najczęściej w: podejmowanych decyzjach gospodarczych, opartych na neoklasycznej ekonomii; koncepcjach społecznych, narodowościowych i oświatowych; stylu rządzenia („miękką” polityka wobec legalnej opozycji); preferowaniu w działalności politycznej środków prawnych i pozaprawnych przed rozwiązaniami siłowymi. W drugiej połowie lat 30. liberałowie obozowi zostali zepchnięci na „obrzeża” formacji piłsudczykowskiej.

Do orientacji konserwatywno-autorytarnej należy zaliczyć tę część konserwatystów aktywnych w Drugiej Rzeczypospolitej, którzy zaakceptowali system autorytarny i zasilili obóz Marszałka po zamachu majowym, przystępując do BBWR. Instytucjonalizacja konserwatystów w obozie piłsudczykowskim nastąpiła w latach 1927–1928, kiedy ukształtowały się trzy sformalizowane struktury: 1) Komitet Zachowawczy, skupiający działaczy Polskiej Organizacji Zachowawczej Pracy Państwowej, Stronnictwa Prawicy Narodowej, Chrześcijańskiego Stronnictwa Rolniczego (odłam Stronnictwa Chrześcijańsko-Narodowego, powstały w 1928 roku); 2) Komitet Gospodarczy reprezentujący organizacje ziemian i przemysłowców; 3) Koło Gospodarcze posłów

i senatorów BBWR. Do tego dochodziły inne, mniej formalne drogi współpracy, którymi podążały głównie środowiska regionalne i zawodowe, związane niekiedy z różnymi pismami [Władyka 1977: 145; Garlicki 1988: 454–455; Rudnicki 1979: 184 i n.; Bartyzel 2001: 71–101, 160–167; Szpopier 1999: 285].

Piłsudski stworzył dla konserwatystów dogodne warunki do rewitalizacji ich nurtu politycznego. Partycypacja licznych konserwatystów w pracach obozu piłsudczykowskiego była możliwa dzięki antecedencom współpracy Komendanta z grupami konserwatywnymi w latach Wielkiej Wojny i w okresie „przedmajowym” (uczestnictwo konserwatystów w Unii Narodowo-Państwowej i Klubie Pracy Konstytucyjnej). Wtedy to konserwatyści, podobnie jak liberałowie, kierując się zasadami polityki realnej oraz adaptując się do „niechcianego świata”, poparli byłego socjalistę. Ukształtowane wówczas wzajemne relacje opisał Walerian Meysztowicz: „Ani oni nie uważali go za bandytę burzącego ład społeczny, ani on ich nie miał za zdrajców sprawy Polski; nie rzucali na siebie anatemy, nie wyklinali się wzajemnie [...]” [Meysztowicz 1973: 196]. Mimo wyjątkowej trafności diagnozy dokonanej przez pamiętnikarza należy również wskazać na jeszcze inny powód pozytywnego stosunku konserwatystów do Piłsudskiego – była nim bliska formacja umysłowa i kulturalna tego kresowego szlachcica.

Obecność konserwatystów w obozie piłsudczykowskim wynikała nie tylko z ich woli obrony wartości tradycjonalistycznych, ale również z ważnych powodów praktycznych i koncepcyjno-programowych właściwych Piłsudskiemu, który po zamachu majowym (podobnie jak w czasie Wielkiej Wojny) potrzebował konserwatystów wśród swoich zwolenników. Przyciągnięcie ich do budowanej formacji było niemal doskonałym środkiem w walce politycznej z Narodową Demokracją, tak jak lewicowi radykałowie stali się narzędziem stosowanym przeciwko socjalistom i ludowcom, a nawet komunistom. Konserwatyści wśród piłsudczyków dawali nieocenione korzyści z zakresu myśli politycznej na różnych jej poziomach w odniesieniu do realizacji wielkich haseł „majowych”: obrony ładu przed anarchią, tradycji przed modernizmem, własności przed radykalizmem, państwa przed społeczeństwem, moralności przed prawem. Natomiast pod względem programowym konserwatyści „przynieśli” do obozu piłsudczykowskiego nową orientację programową, równoważącą poglądy liberalne i radykalne, a także wiele konkretnych programów odnoszących się do różnych dziedzin życia społecznego. Mimo tych ewidentnych zysków po roku 1933 zaczął się w obozie piłsudczykowskim kryzys orientacji konserwatywnej. Wtedy nasiliły się konflikty konserwatystów z radykałami, co doprowadziło do sytuacji, że w drugiej połowie lat 30. w obozie pozostało niewiele konserwatystów, większość z nich została wypchnięta poza granice formacji [Sudnik 1979: 183–189; Kulesza 1985: 113–114].

Do obozowych prawicowych radykałów zaliczymy: niesformalizowaną grupę pułkowników, twórców i kierowników OZN oraz „narodowych piłsudczyków” widocznych w obozie po śmierci Komendanta¹¹. Wielu spośród nich albo miało rodowód wojsko-

¹¹ Wiele wątpliwości może wzbudzać środowisko „narodowych piłsudczyków”, do którego Andrzej Micewski zaliczył dwie grupy: 1) skupioną wokół pisma „Jutro Pracy”; 2) secesjonistów z ruchu

wy, albo poprzednio sympatyzowało z ruchem narododemokratycznym. Mimo iż radykalizm tych środowisk nie był kontynuacją konkretnej tradycji intelektualnej oraz wynikał z różnych przesłanek (państwowych, narodowych, totalitarnych), to zawsze ich program był przesycony dążeniami do gruntownej i szybkiej przebudowy życia politycznego w nowym kierunku, co odróżniało ich od konserwatystów i liberałów [Skarżyński 1998: 34–37]. Łączyły ich afirmacja dla „twardej” polityki wobec opozycji oraz mocne przyzwolenie dla przekraczania norm prawnych. Piłsudczykowski sens radykalizmu objaśniała prasa, eksponując takie cechy, jak: dążenie do szybkiej, skokowej i gruntownej przebudowy życia społecznego; przyzwolenie na zniszczenie form zastanych i tworzenie nowych z wykorzystaniem prostych rozwiązań; maksymalizm, ostrość i bezkompromisowość w definiowaniu i rozwiązywaniu kwestii politycznych¹².

Znaczenie polityków radykalno-prawicowych w obozie piłsudczykowski wyrażnie wzrastało po roku 1930, a zwłaszcza w OZN. Czynnikiem sprawczym tego procesu była grupa pułkowników [Wandycz 2000: 213; Leczyk 1975: 36; Nowakowski 1982: 447; Nowakowski 1988: 93–94; Faryś 1991: 75; Kulesza 1985: 117–119], których postawa miała decydujący wpływ na układ sił wewnątrz formacji. O ile na przełomie lat 20. i 30. swój radykalizm byli w stanie pogodzić z programami obozowych konserwatystów, polemizując wtedy przede wszystkim z liberałami i lewicowymi radykałami, o tyle w połowie lat 30. część z nich zaczęła zwalczać również poglądy konserwatywne, nasycając równocześnie obozowy radykalizm treściami nacjonalistycznymi. Taką postawę w obozie piłsudczykowski wzmocniła nowa fala secesjonistów napływających głównie z ruchu wszechpolskiego.

W obozie piłsudczykowski istniała także druga orientacja radykalna, ale o charakterze lewicowym. Reprezentowały ją dwa odłamy tradycyjnie uznawane

---

wszechpolskiego, czyli Obóz Narodowo-Państwowy, występujący w latach 1934–1937 pod nazwą Związek Młodych Narodowców, wspierany programowo od 1936 roku na łamach „Zaczynu”. Próbę wkomponowania inspiracji nacjonalistycznych do piłsudczykowskiej myśli politycznej podjęły także związane z OZN: Związek Młodej Polski i Klub 11 Listopada. Organ prasowy „Czerwona Róża” w 1938 roku przyznał się na swoich łamach do tego, że jego redakcja jako pierwsza już w 1933 roku wprowadziła do obiegu informacyjnego pojęcie „narodowi piłsudczycy”, równocześnie podkreślając konieczność korzystania przez obóz piłsudczykowski z dorobku ideowego nacjonalizmu. „Czerwona Róża”, maj 1938, nr 1 (12), s. 1–3. Zob. A. Micewski, *W cieniu marszałka Piłsudskiego: Szkice z dziejów myśli politycznej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1968, s. 203 i n.; id., *Z geografii politycznej II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1968, s. 262; J. M. Majchrowski, *Silni – zwarci – gotowi: Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Warszawa 1985, s. 165 i n.; id., *Obóz Narodowo-Radykalny – okres działalności legalnej*, „Dzieje Najnowsze” 1976, nr 3, s. 56–57; id., *Grupa „Jutra Pracy” wobec Obozu Zjednoczenia Narodowego*, „Studia Historyczne” 1977, nr 2, s. 266 i n.; S. Rudnicki, *Obóz Narodowo-Radykalny: Geneza i działalność*, Warszawa 1985, s. 194–236; J. Bardach, *Grupa „Jutra Pracy” a idea konsolidacji narodowej w latach 1935–1939*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia, 1981, nr 36 (543), s. 39 i n.; J. Faryś, *Piłsudski i piłsudczycy: Z dziejów koncepcji polityczno-ustrojowej (1918–1939)*, Szczecin 1991, s. 176–179; T. Sikorski, *Rzeczywistość i eksperyment: Oblicze ideowo-polityczne piłsudczykowskiej grupy „Zaczyn” (1936–1939)*, „Niepodległość” 2012, t. 41, s. 141–184.

¹² P. Borkowski, *Radykalizm: Garsć uwag*, „Państwo Pracy”, 12 XI 1933, nr 37, s. 2; *Radykalizm państwowy*, „Zaczyn”, 17 VI 1937, nr 24, s. 1.

w Drugiej Rzeczypospolitej za piłsudczykowski: nurt „naprawiaci”¹³ i „lewica sanacyjna”¹⁴, mające skrajnie różny rodowód – pierwsze środowisko korzeniami tkwiło w obozie narodowym, a drugie wywodziło się z ruchu socjalistycznego. Radykalno-lewicową postawę programową przyjęła także zdecydowana większość secesjonistów, którzy przeszli do obozu Piłsudskiego ze stronnictw lewicowych i centrowych, czyli obozowi ludowcy, socjaliści i chadeacy, którzy zdecydowali się utworzyć własne wewnątrzobozowe organizacje¹⁵. Myśl polityczną piłsudczykowskich lewicowych radykałów charakteryzowały konstytutywne dla niej cechy, występujące łącznie i odróżniające ją od tradycyjnej ówczesnej lewicy (socjalistów i komunistów): 1) odwoływanie się do haseł społecznych oraz interesów warstw plebejskich miejskich i wiejskich oraz mniejszości narodowych, traktowanych jako przedmiot politycznych zainteresowań; 2) wykorzystywanie w polityce radykalnych metod i środków, aby budować nową nieliberalną a modernistyczną rzeczywistość polityczną; 3) głoszenie heroizmu etycznego, czyli przekonania, że miernikiem lewicowości są czyny zgodne z moralnością i praca dla dobra powszechnego, a nie określona ideologia wywiedziona z gnozy politycznej.

¹³ Środowisko „naprawiacie” przybierało w latach 1926–1939 bardzo różne formy; najważniejsze z nich, o charakterze wyraźnie politycznym, to ZNRz (1926–1928), ZPWim (1928–1935), Związek Grup Działaczy Społecznych (1936–1939). P. Waingertner, *Zjednoczenie Pracy Wsi i Miast w wyborach parlamentarnych 1930 r.*, „Acta Universitatis Lodziensis”, *Folia Historica*, 2001, t. 71: *Studia i szkice z historii Polski XX wieku*, red. W. Kozłowski, s. 47; id., „Naprawa” (1926–1939): *Z dziejów obozu pomajowego*, Warszawa 1999, *passim*; id., *Dekompozycja środowiska „Naprawy” (1935–1937)*, „Zeszyty Historyczne” 1999, nr 128, s. 19–37; J. Borkowski, *Naprawiacze w latach 1926–1935: Związek Naprawy Rzeczypospolitej i Zjednoczenie Pracy Wsi i Miast*, „Dzieje Najnowsze” 1985, nr 2, s. 37–75; J. Borkowski, *Zetowcy w Polsce międzywojennej*, „Pokolenia” 1979, nr 4, s. 150–171; T. Katelbach, *Zet*, „Zeszyty Historyczne” 1968, nr 13, s. 4 i n.; M. Wierzbicka, *Problematyka „Przełomu” w latach 1926–1935*, „Roczniki Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego” 1963, t. 3, nr 1, s. 251–284; J. Holzer, *Naprawiacze, zetowcy i Związek Patriotyczny*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, *Historia*, 1981, nr 36 (543), s. 195–205; J. Rakowski, *Zetowcy i Piłsudczycy*, cz. 1, „Zeszyty Historyczne” 1980, nr 54, s. 3–39; cz. 2, 1981, nr 55, s. 3–95; cz. 3, 1981, nr 56, s. 3–72.

¹⁴ Do „lewicy sanacyjnej” zaliczamy Grupę Pracy istniejącą w BBWR, PPS dawną Frakcję Rewolucyjną, NPR „Lewicę”, Partię Pracy (przejściowo połączonej z ZNRz w latach 1928–1929 we wspólną organizację ZPWim), niektóre piłsudczykowskie organizacje młodzieżowe (zwłaszcza odłamy powstałe po roku 1936, np. Związek Lewicy Patriotycznej), część sanacyjnych związków zawodowych (m.in. Związek Związków Zawodowych, Związek Nauczycielstwa Polskiego). M. M. Drozdowski, *Społeczeństwo, państwo, politycy II Rzeczypospolitej: Szkice i polemiki*, Kraków 1972, s. 217–219; J. Żarnowski, „Lewica sanacyjna” w latach 1935–1939, „Przegląd Historyczny” 1958, nr 4, s. 714–738; J. Gołota, *Ewolucja ideowopolityczna Jędrzeja Moraczewskiego 1930–1939*, „Dzieje Najnowsze” 1995, nr 3, s. 13–30; E. Kotowska, *Program polityczny Klubów Demokratycznych i Stronnictwa Demokratycznego w latach 1937–1939*, „Prace Instytutu Nauk Ekonomiczno-Społecznych Politechniki Warszawskiej” 1981, nr 44, s. 88 i n.; L. Chajń, *U źródeł powstania Klubów Demokratycznych 1937–1939*, [w:] *Najnowsze dzieje Polski: Materiały i studia z okresu 1914–1939*, t. 11, Warszawa 1967, s. 129–157.

¹⁵ Radykalno-lewicową postawę przyjęły m.in. takie organizacje, jak PPS dawną Frakcja Rewolucyjna, Związek Chłopski, NPR „Lewica” (od 1932 roku Narodowe Stronnictwo Pracy), Zjednoczenie Ludu Polskiego, Zjednoczenie Gospodarcze, Zjednoczenie Włościan, Chłopskie Stronnictwo Rolnicze, Związek Ludowców.

W obozie piłsudczykowskim lewicowi radykałowie byli potrzebni jako narzędzie wykorzystywane, z jednej strony, w zewnętrznej walce politycznej z klasyczną lewicą, a z drugiej strony, w utrzymywaniu wewnątrzformacyjnej równowagi między skrzydłem pravicowym a lewicowym. O ile w okresie 1926–1935 w obozie piłsudczykowskim były dwa środowiska radykalno-lewicowe, o tyle w drugiej połowie lat 30. „lewica sanacyjna” – w odróżnieniu od ruchu „naprawiackiego” – odrzuciła kierunek ewolucji całej formacji i w latach 1937–1939 przeszła do opozycji wobec obozu rządzącego oraz potępiła zachodzące przemiany ideowe, artykułowane i symbolizowane przez OZN. Przez przywódców piłsudczykowskich taka postawa była interpretowana jako wyjście z formacji i przejście do opozycji antysystemowej. Mieli więc rację ci obserwatorzy areny politycznej przed wybuchem II wojny światowej, którzy ferowali opinie, że w obozie piłsudczykowskim obserwuje się kryzys tradycyjnego lewicowego radykalizmu¹⁶.

PODSUMOWANIE

Obóz piłsudczykowski był urzeczywistnieniem klasycznego modelu formacji autorytarnej. Z analizy historycznej wynika, że była ona podmiotem politycznym o niskiej instytucjonalizacji, zależnym od struktur administracyjnych i wojskowych oraz o niewielkiej spójności organizacyjnej. Powstała wokół: przywódcy i jego mitu; wartości, nadrzędnych idei i ideałów; mitycznej świadomości grupowej. Odrzucono zupełnie świadomie model organizacyjny w postaci partii politycznej. Jednak decyzje podjęte przez Piłsudskiego, jego najbliższych współpracowników i najbardziej wpływowych następców skomplikowały stan instytucjonalizacji obozu piłsudczykowskiego. O ile obóz jako całość miał niską instytucjonalizację, o tyle dwie organizacje – BBWR i OZN – „wkomponowane” w różnym okresie historycznym w skład formacji, miały wysokie niektóre wskaźniki instytucjonalizacji, na przykład silną pozaparlamentarną centralną instancję władczą, jednolite struktury ogólnokrajowe zbudowane na drodze penetracji terytorialnej, liczne zewnętrzne organizacje afiliowane. W fazie powstawania obie organizacje miały sponsorów o wysokiej legitymacji; taką rolę wobec BBWR spełniła administracja rządowa, a w odniesieniu do OZN – struktury wojskowe. Przedmiotowe zależności genetyczne obiektywnie wzmocniły pozycję tych organizacji w opinii społecznej oraz w relacjach z innymi uczestnikami rywalizacji politycznej.

Wokół Piłsudskiego i sanacyjnej elity władzy przez cały okres 1926–1939 funkcjonował ruch skupiający niemal wszystkie kierunki polskiego życia politycznego, które przystąpiły do niego, zgadzając się na znaczne ograniczenie własnej podmiotowości, zwłaszcza w zakresie wyboru paradygmatu ideologii, natomiast zachowali samodzielność na poziomie koncepcyjno-programowym. Główną rolę w obozie

¹⁶ Zob. J. Pawłowicz, *Radykalizm pod broń!*, „Państwo Pracy”, 27 VI 1937, nr 25, s. 3; „Lewica” *sanacyjna obrażona*, „Jutro Pracy”, 10 X 1937, nr 42 (346), s. 1.

piłsudczykowski odgrywały związki ideologiczne, polegające na istnieniu zespołu poglądów bezwzględnie obowiązującego zwolenników Piłsudskiego; źródłem tych poglądów był sam Piłsudski. W poglądach piłsudczykowskich dość mocno osadzone było przekonanie, iż politycy powinni być wierni nie stronnictwu, lecz ideom oraz przywódcy. Uczyniono z tego ważną cnotę i umiejętność polityczną. Wprawdzie piłsudczykowski nurt polskiego życia politycznego był z założenia wieloprogramowy, istniały jednak w nim dwa bezwzględnie akceptowalne dogmaty: 1) respektowania rdzenia ideologii piłsudczykowskiej, który nadawał obozowi ideową tożsamość; 2) uznawania za wiążące programów sformułowanych osobiście przez Piłsudskiego, dotyczących zastrzeżonego dla niego obszaru myśli politycznej (i decyzji politycznych).

Sfery myśli politycznej, poza dwiema wyróżnionymi, były terenem wolnej gry koncepcyjnej i programowej między poszczególnymi grupami piłsudczykowskimi, wśród których ukształtowało się w latach 1926–1939 kilka orientacji programowych, mających słabe zakotwiczenie organizacyjne. Dla piłsudczyków udział w sprawowaniu władzy państwowej i struktury spełniały jedynie rolę więzi pomocniczych. Owszem, generalnie pozytywny stosunek do pomajowego systemu politycznego i modelu polityki stosowanego w latach 1926–1939 był ważnym wyróżnikiem dla członków tej formacji. Za najbardziej optymalny miernik takiej akceptacji może służyć zarówno uczestnictwo w rządzeniu po zamachu majowym, jak i publiczne (na przykład na łamach prasy, w publicystyce, z trybuny parlamentarnej) udzielanie wsparcia dla sposobu sprawowania władzy w państwie przez rządzących polityków (zwłaszcza dla najbardziej kontrowersyjnych decyzji zaostrzających polityczne konflikty).

W materii organizacyjnej Piłsudski był bardzo elastyczny i dynamiczny. Swoją działalność polityczną opierał na zasadzie tworzenia różnych struktur, które często były alternatywne i działały równolegle lub zmieniały swoją funkcję. W wielu przypadkach były one powoływane do realizacji określonych doraźnych zadań oraz miały też rozbieżne programy taktyczne, wynikające jednak z tej samej ideologii. Kryzysy i rozkład organizacyjny czy też brak możliwości realizacji własnych, często zmienianych programów nie zagrażały spójności ideologicznej obozu. Nie wywoływały również weryfikacji podstawowych wartości właściwych dla ideologii piłsudczykowskiej, tak więc nie pociągały za sobą ani dezintegracji całej formacji, ani znacznej utraty zwolenników. W tak komfortowej sytuacji nie znajdował się już Śmigły-Rydz, który faktycznie stał się stroną w czasie dekompozycji obozu piłsudczykowskiego, a jego postawa była jednym z czynników kryzysu formacji w poprzednim kształcie. Niezależnie od zmian organizacyjnych należy podkreślić, że dwie główne struktury obozowe – BBWR i OZN – konsekwentnie wykonywały narzucone systemowi politycznemu rozwiązanie o rozłączności dwóch struktur – własnej formacji i aparatu państwowego (zwłaszcza administracji, sił zbrojnych, policji).

Wobec ograniczonej roli programów w piłsudczykowskiej myśli politycznej oraz bogactwa programowego widocznego w tej formacji jej członkowie mogli zmieniać poglądy i przechodzić od jednej orientacji programowej do drugiej. Z tym problemem wiązała się pośrednio sprawa tzw. secesji, wywoływanych w innych samodzielnych

podmiotach politycznych na rzecz formacji Piłsudskiego. Przez cały okres sprawowania rządów obóz piłsudczykowski był politycznie otwarty na przyjmowanie secesjonistów z innych ruchów i stronnictw. W latach 1926–1928 zdecydowano, że taki napływ będzie ściśle kontrolowany i nie może oznaczać zmian ideowych, bo: „Naszą siłą nie jest liczba, a nasze natężenie ideologiczne, nasza żywotność i bezinteresowność w służbie publicznej. Stąd też tracąc te walory na rzecz liczby, w rzeczywistości nie zyskujemy, a tracimy siłę, zaprzeczamy swoje zadanie i swoje powołanie” [Stpiczyński 1929: 115–117].

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- Ani na prawo – ani na lewo*. 1937. „Zacznij” 19.08, nr 33, s. 3.
- Anusz, A. 1928. *Marszałek Józef Piłsudski wskrzesiciel i budowniczy Państwa Polskiego*, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy, Warszawa.
- Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, t. 32, *Listy rządowe*, [b.d.w.], s. 2.
- Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem, t. 27, *Odpowiedź Sławka do Prezydium ZPWiM*, 24 X 1929, s. 6.
- Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Kazimierza Świtalskiego, t. 5, *Projekt do rozważenia. Unifikacja organizacji personalnych (mafji)*, [1929–1930], k. 91–92.
- Archiwum Akt Nowych, Zespół akt Zofii i Jędrzeja Moraczewskich 1899–1942, sygn. 71/II, t. 81, *Przemówienie W. Sławka na posiedzeniu Klubu Parlamentarnego BBWR*, 23 VI 1928, k. 1.
- Borkowski, P. 1933. *Radykalizm: Garść uwag*, „Państwo Pracy” 12.11, nr 37, s. 2.
- Burzenie murów*. 1938. „Gazeta Polska” 17.09, nr 255, s. 1.
- Car, S. 1934. *Na drodze ku nowej konstytucji*, Wydawnictwo „Przełom”, Warszawa.
- Centralne Archiwum Wojskowe, Zespół akt Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych 1926–1939, sygn. I.302.1.6, *Streszczenie referatu p. Józewskiego*, [b.d.w.], k. 80.
- Czerwiński, F. 1936. *Polska Doktryna Monroe’a*, „Bunt Młodych”, 25.10, nr 19 (110), s. 1.
- D. 1928. *Dwie drogi*, „Dzień Polski” 14.07, nr 193, s. 1.
- Grzybowski, K. 1930. *Od dyktatury ku kompromisowi konstytucyjnemu*, Krakowska Spółka Wydawnicza, Kraków.
- Idea i czyn Józefa Piłsudskiego*. 1934. Biblioteka Dział Naukowych, Warszawa.
- Imponderabilia i incompatibilia*. 1932. „Przełom” 1.11, nr 10–11, s. 20.
- Jędrzejewicz, J. 1972. *W służbie idei: Fragmenty pamiętnika i pism*, Oficyna Poetów i Malarzy, Londyn.
- Józewski, H. 1982. *Zamiast pamiętnika*, cz. 1, „Zeszyty Historyczne”, nr 59.
- Katelbach, T. 1968. *Zet*, „Zeszyty Historyczne”, nr 13.
- Ks. Janusz Radziwiłł o stosunku zachowawców do wyborów*. 1928. „Dzień Polski” 19.01, nr 19, s. 2.
- Legenda o „pułkownikach”*. 1930. „Gazeta Polska” 5.04, nr 34, s. 1.
- „Lewica” sanacyjna obrażona*. 1937. „Jutro Pracy” 10.10, nr 42 (346), s. 1.
- Meysztowicz, W. 1973. *Gawędy o czasach i ludziach*, t. 1: *Poszło z dymem*, Polska Fundacja Kulturalna, Londyn.
- Morawski, K. 1981. *O niepodległym dwudziestolecu*, Polska Fundacja Kulturalna, Warszawa.
- Parlamentarny „Klub Pracy”*. 1928. [b.o.w.], Warszawa.

- Pawłowicz, J. 1937. *Radykalizm pod broń!*, „Państwo Pracy” 27.06, nr 25, s. 3.
- Peretiatkowicz, A. 1929. *Cezaryzm demokratyczny a konstytucja Polski*, Wydawnictwo Hoesick, Warszawa.
- Peretiatkowicz, A. 1935. *Państwo współczesne*, Książnica „Atlas”, Lwów–Warszawa.
- Peretiatkowicz, A. 1936. *Polska deklaracja konstytucyjna z 1930 r.*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, nr 4.
- Piasecki, A. 1929. *O kryterjach oceny projektu Konstytucji: Odczyt wygłoszony we Lwowie dnia 16-go Marca 1929 roku*, [b.o.w.], Warszawa.
- Piasecki, A. 1929. *O nowy typ polityczny*, „Dzień Polski” 12.04, nr 99, s. 3.
- Piłsudski, J. 1937. *Pisma zbiorowe: Wydanie prac dotychczas drukiem ogłoszonych*, t. 8, Instytut Józefa Piłsudskiego, Warszawa.
- Radykalizm państwowy*, 1937. „Zacznyn” 17.06, nr 24, s. 1.
- Sprawozdanie stenograficzne ze 108 posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej*, Okres III, 26 I 1934, l. 7–8.
- Statek i sternik*. 1927. „Dzień Polski” 8.07, nr 158, s. 1.
- Stpiczyński, W. 1929. *Polska, która idzie*, Wydawnictwo Hoesick, Warszawa.
- Świtalski, K. 1992. *Diariusz 1919–1935*, Wydawnictwo „Czytelnik”, Warszawa.
- Trzy wskazania Wodza* [Przemówienie Śmigłego-Rydza na XIV Zjeździe Legionistów, 8 VIII 1937]. 1937. „Naród i Wojsko” (centralny organ Federacji Polskich Związków Obrońców Ojczyzny) 15.08, nr 33, s. 1.

OPRACOWANIA NAUKOWE

- Bardach, J. 1981. *Grupa „Jutro Pracy” a idea konsolidacji narodowej w latach 1935–1939*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia, nr 36 (543).
- Bartyzel, J. 2001. *Konserwatyzm bez kompromisu: Studium z dziejów zachowawczej myśli politycznej w Polsce w XX wieku*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń.
- Bartyzel, J. 2008. *Autorytaryzm*, <http://haggard.w.interia.pl/autorytaryzm.html> (dostęp 15.11.2008).
- Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Rękopisy, *Materiały dotyczące województwa wołyńskiego w latach 1926–1938 zebrane przez Stanisława Stempowskiego*, sygn. 1549, t. 9: *Streszczenie referatu p. Józewskiego: „Wytyczne dla opracowania planu organizacji i taktyki obozu rządowego po 1926 r.”*.
- Bogaards, M. 2009. *How to classify hybrid regimes? Defective democracy and electoral authoritarianism*, „Democratization”, vol. 16, nr 2, s. 399–423, <http://is.muni.cz> (dostęp 11.12.2013).
- Borejsza, J. W. 1979. *Mussolini był pierwszy...*, Wydawnictwo „Czytelnik”, Warszawa.
- Borejsza, J. W. 2000. *Szkoły nienawiści: Historia faszystów europejskich 1919–1945*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Borkowski, J. 1979. *Zetowcy w Polsce międzywojennej*, „Pokolenia”, nr 4.
- Borkowski, J. 1985. *Naprawiacze w latach 1926–1935: Związek Naprawy Rzeczypospolitej i Zjednoczenie Pracy Wsi i Miast*, „Dzieje Najnowsze”, nr 2.
- Brooker, P. 2000. *Non-democratic regimes: theory, government and politics*, St. Martin’s Press, New York.
- Brownlee, J. 2007. *Authoritarianism in an Age of Democratization*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Chajn, L. 1967. *U źródeł powstania Klubów Demokratycznych 1937–1939*, [w:] *Najnowsze dzieje Polski: Materiały i studia z okresu 1914–1939*, t. 11, Warszawa.
- Chojnowski, A. 1986. *Piłsudzczy u władzy: Dzieje Bezpartyjnego Bloku Współpracy z Rządem*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.

- Drozdowski, M. M. 1972. *Spoleczeństwo, państwo, politycy II Rzeczypospolitej: Szkice i polemiki*, Wydawnictwo Literackie, Kraków.
- Faryś, J. 1988. *Dekompozycja ideowa piłsudczyków 1935–1939*, „Przegląd Zachodniopomorski”, t. 32, z. 3.
- Faryś, J. 1991. *Piłsudski i piłsudczycy: Z dziejów koncepcji polityczno-ustrojowej (1918–1939)*, Wydawnictwo Naukowe US, Szczecin.
- Filipowicz, S. 1988. *Mit i spektakl władzy*, PWN, Warszawa.
- Gałęzowska, I. 1962. *Myśl Józefa Piłsudskiego w świetle filozofii współczesnej*, „Niepodległość”, t. 7.
- Garlicki, A. 1988. *Józef Piłsudski 1867–1935*, Wydawnictwo „Czytelnik”, Warszawa.
- Gdulewicz, E., Gwiżdż, A., Witkowski, Z. 1990. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1935 r.*, [w:] *Konstytucje Polski: Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, t. 2, M. Kallas (red.), Wydawnictwo PWN, Warszawa.
- Gołota, J. 1995. *Ewolucja ideowopolityczna Jędrzeja Moraczewskiego 1930–1939*, „Dzieje Najnowsze”, nr 3.
- Growski, J. [Grzybowski W.] 1929. *Aforyzmy polityczne nieobowiązujące*, Dom Książki Polskiej, Warszawa.
- Grzybowski, K. 1963. *Moderator imperii*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, nr 2, s. 97–124.
- Halbersztadt, J. 1984. *Józef Piłsudski i jego współpracownicy wobec problemu wyborów parlamentarnych w latach 1926–1928: Z badań nad genezą BBWR*, „Dzieje Najnowsze”, nr 1.
- Hass, L. 1985. *Pomiędzy wiernością zasadom a pokusą władzy (Podstawy i zachowania inteligencji polskiej w latach 1926/1927)*, „Dzieje Najnowsze”, nr 2.
- Hass, L. 1999. *Inteligencji polskiej dole i niedole: XIX i XX wiek*, Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna w Łowiczu, Łowicz.
- Holzer, J. 1981. *Naprawiacze, zetowcy i Związek Patriotyczny*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia, nr 36 (543).
- Huntington, S. P. 1970. *Social and Institutional Dynamics of One-Party Systems*, [w:] *Authoritarian Politics in Modern Society: The Dynamics of Established One-Party Systems*, S. P. Huntington, C. H. Moore (red.), Basic Books, New York–London.
- Kawalec, K. 2000. *Spadkobiercy niepokornych: Dzieje polskiej myśli politycznej 1918–1939*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków.
- Kawalec, K., Suleja, W. 1992. *Nadmiar czy niedorozwój? Ewolucja struktur politycznych w Drugiej Rzeczypospolitej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Historia, nr 90, t. 50: *Wrocławskie studia najnowsze*, W. Wrzesiński (red.).
- Kotowska, E. 1981. *Program polityczny Klubów Demokratycznych i Stronnictwa Demokratycznego w latach 1937–1939*, „Prace Instytutu Nauk Ekonomiczno-Społecznych Politechniki Warszawskiej”, nr 44.
- Kulesza, W. T. 1981. *Koncepcje ideowo-polityczne Kazimierza Bartla i jego ekipy w latach 1926–1930*, „Przegląd Historyczny”, nr 1.
- Kulesza, W. T. 1985. *Koncepcje ideowo-polityczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1935*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Kumaniecki, K. W. 1928. *Nadzwyczajne urzędy (z prawniczych rozmyślań nad dyktaturą)*, b.o.w., Kraków
- Leczyk, M. 1975. *Ze studiów nad polską polityką wschodnią po przewrocie majowym (V 1926–V 1927)*, „Z dziejów stosunków polsko-radzieckich: Studia i materiały”, t. 11–12.
- Leczyk, M. 1988. *Oblicze społeczno-polityczne Drugiej Rzeczypospolitej*, „Książka i Wiedza”, Warszawa.
- Linz, J. J. 2000. *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, Lynne Rienner Publisher, London.
- Majchrowski, J. M. 1976. *Obóz Narodowo-Radykalny – okres działalności legalnej*, „Dzieje Najnowsze”, nr 3.
- Majchrowski, J. M. 1977. *Grupa „Jutra Pracy” wobec Obozu Zjednoczenia Narodowego*, „Studia Historyczne”, nr 2.

- Majchrowski, J. M. 1985. *Silni – zwarczi – gotowi: Myśl polityczna Obozu Zjednoczenia Narodowego*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Micewski, A. 1968. *W cieniu marszałka Piłsudskiego: Szkice z dziejów myśli politycznej II Rzeczypospolitej*, Wydawnictwo „Czytelnik”, Warszawa.
- Micewski, A. 1968. *Z geografii politycznej II Rzeczypospolitej*, Instytut Wydawniczy „Znak”, Warszawa.
- Nałęcz, D., Nałęcz, T. 1979. *Prasowa działalność piłsudczyków*, „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej”, nr 4.
- Nowakowski, J. M. 1982. *Konferencja konstytucyjna z czerwca 1932: U źródeł rozbitcia grupy pułkowników*, „Studia Historyczne”, nr 3–4.
- Nowakowski, J. M. 1988. *Walery Sławek: (1879–1939): Zarys biografii politycznej*, Instytut Wydawniczy Związków Zawodowych, Warszawa.
- Oberländer, E. (red.) 2001. *Autoritäre Regime in Ostmittel- und Südosteuropa 1919–1944*, Ferdinand Schöningh, Paderborn–München–Wien–Zürich.
- Paruch, W. 1997. *Podstawy i uzasadnienie tożsamości politycznej obozu piłsudczykowski*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sectio K, Politologia, vol. 4.
- Paruch, W. 2008. „Staromodny salon władzy” czy nowoczesna technika polityki: Refleksje politologiczne o autorytarnym systemie politycznym w XX wieku, [w:] *Historia – polityka – społeczeństwo: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Henrykowi Cimkowi*, W. Bonusiak i in. (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów, s. 274–281.
- Piłka, M. 1988. *Filozofia polityczna Konwentu Organizacji Niepodległościowych*, „Niepodległość”, t. 21.
- Rakowski, J. 1980. *Zetowcy i Piłsudczycy*, cz. 1, „Zeszyty Historyczne”, nr 54.
- Rakowski, J. 1981. *Zetowcy i Piłsudczycy*, cz. 2, „Zeszyty Historyczne”, nr 55.
- Rakowski, J. 1981. *Zetowcy i Piłsudczycy*, cz. 3, „Zeszyty Historyczne”, nr 56.
- Rothschild, J. 1974. *East Central Europe between the Two World Wars*, University of Washington Press, Seattle–London, Seria: „A History of East Central Europe”, t. 9.
- R-ski. 1927. *Interes państwa, czy narodu?*, „Polska Zbrojna” 4.01, nr 3, s. 1.
- Rudnicki, S. 1979. *Walka sanacji o ziemiaństwo – rozmowy Sławka z ziemianami (wrzesień–grudzień 1927 r.)*, [w:] *Historia XIX i XX wieku: Studia i szkice. Prace ofiarowane Henrykowi Jabłońskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.
- Rudnicki, S. 1985. *Obóz Narodowo-Radykalny: Geneza i działalność*, Wydawnictwo „Czytelnik”, Warszawa.
- Ryszka, F. 1985. *Państwo stanu wyjątkowego: Rzecz o systemie państwa i prawa Trzeciej Rzeszy*, Wydawnictwo Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź.
- Saraiva, J. H. 2000. *Krótką historia Portugalii*, TAIWPN Universitas, Kraków.
- Schmitt, C. 2012. *Teologia polityczna i inne pisma*, Wydawnictwo Aletheia, Warszawa.
- Sikorski, T. 2012. *Rzeczywistość i eksperyment: Oblicze ideowo-polityczne piłsudczykowskiej grupy „Zaczyn” (1936–1939)*, „Niepodległość”, t. 41.
- Skarzyński, R. 1992. *Od chaosu do ładu: Carl Schmitt i problem tego co polityczne*, Wydawnictwo ISP PAN, Warszawa.
- Skarzyński, R. 1998. *Konserwatyzm: Zarys dziejów filozofii politycznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa.
- Smoliński, T. 1985. *Rządy Józefa Piłsudskiego w latach 1926–1935: Studium prawne*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Sudnik, W. 1979. „Ten konserwatyzm jest martwy”, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, nr 1.
- Svolik, M. W. 2012. *The Politics of Authoritarian Rule*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Svolik, M. W. 2012. *Power Sharing and Leadership Dynamics in Authoritarian Regimes*, s. 477–493, <http://publish.illinois.edu> (dostęp 10.05.2014).
- Szpoper, D. 1999. *Sukcesorzy Wielkiego Księstwa: Myśl polityczna i działalność konserwatystów polskich na ziemiach litewsko-białoruskich w latach 1904–1939*, Wydawnictwo Arche, Gdańsk.

- Urbankowski, B. 1988. *Filozofia czynu: Światopogląd Józefa Piłsudskiego*, Wydawnictwo „Pelikan”, Warszawa.
- Waingertner, P. 1999. „Naprawa” (1926–1939): *Z dziejów obozu pomajowego*, Wydawnictwo Naukowe „Semper”, Warszawa.
- Waingertner, P. 1999. *Dekompozycja środowiska „Naprawy” (1935–1937)*, „Zeszyty Historyczne”, nr 128.
- Waingertner, P. 2001. *Zjednoczenie Pracy Wsi i Miast w wyborach parlamentarnych 1930 r.*, „Acta Universitatis Lodzianensis”, Folia Historica, t. 71: *Studia i szkice z historii Polski XX wieku*, W. Kozłowski (red.)
- Wandycz, P. S. 2000. *Między pluralizmem a totalitaryzmem: Tematyka ustrojowa*, [w:] *Historia Europy Środkowo-Wschodniej*, t. 2, J. Kłoczowski (red.), Instytut Europy Środkowo-Wschodniej, Lublin.
- Wierzbińska, M. 1963. *Problematyka „Przełomu” w latach 1926–1935*, „Roczniki Historii Czasopiśmiennictwa Polskiego”, t. 3, nr 1.
- Władyka, W. 1977. *Działalność polityczna polskich stronnictw konserwatywnych w latach 1926–1935*, Wydawnictwo Ossolineum, Warszawa–Wrocław–Kraków–Gdańsk.
- Wynot, E. D. 1974. *Polish Politics in Transition: The Camp of National Unity and the Struggle for Power 1935–1939*, University of Georgia Press, Athens 1974.
- Żarnowski, J. 1958. „Lewica sanacyjna” w latach 1935–1939, „Przegląd Historyczny”, nr 4.
- Żarnowski, J. 1966. *Struktura i podłoże społeczne obozu rządzącego w Polsce w latach 1926–1939*, [w:] *Najnowsze dzieje Polski: Materiały i studia z okresu 1914–1939*, t. 10, PWN, Warszawa.
- Żyro, T. 2010. *Autorytet a autorytaryzm: Kilka uwag doktrynalnych*, [w:] *Adaptacja – reforma – stabilizacja: Przestrzeń publiczna we współczesnych systemach politycznych*, T. Koziello, P. Maj, W. Paruch (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów.

ABSTRACT

The article is an analysis of the characteristics of the political thought of the Piłsudskiite Camp on four levels. First – it was established that an impact of the authoritarian syndrome on the ideo-creative activity of Jozef Piłsudski’s followers and successors was significant. Second – the most important features of the Piłsudskiite ideology were analyzed. Third – the organizational and functional model of the Piłsudskiite Camp was evaluated. Fourth – the conceptual and programme model of the Piłsudskiite Camp were discussed.

Keywords: The Second Polish Republic, Authoritarianism, The Piłsudskiites, Political Thought, Political System

BIOGRAFIA

Waldemar Paruch, dr hab. nauk humanistycznych, profesor UMCS i Politechniki Rzeszowskiej, kierownik Zakładu Teorii Polityki i Metodologii Politologii UMCS; autor około 160 publikacji, specjalista w zakresie: myśli politycznej, Europy Środkowej i Wschodniej, polityki zagranicznej Polski, systemów politycznych, metodologii badań politologicznych; e-mail: adres wparuch@o2.pl